

A RÉGÉSZETI FELTÁRÁS SZAKMAI IRÁNYELVEI

2017

I. BEVEZETÉS

A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 496/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Korm. rendelet) 8. § alapján a 3. § (3) bekezdése szerinti örökségvédelmi szerv előkészíti a régészeti feltárás szakmai irányelveit, amelyeket megküld a miniszternek. Az elfogadott szakmai irányelveket a miniszter az általa vezetett minisztérium honlapján közzéteszi.

Jelen szakmai irányelvek a régészeti feltárásokra érvényesek. A lelőhelyek érintetlen állapotban történő megőrzését biztosító elfedés alkalmazására a Korm. rendeletben foglaltak vonatkoznak. Mivel az említett lelőhelymegóvási módszer az adott lelőhely jellegzetességeit figyelembe véve kidolgozott műszaki megoldást igényel, ezért a feltárásokra kialakított szakmai irányelvek arra nem terjednek ki.

A Korm. rendelet 6. § (1) bekezdése szerint: „A régészeti feltárást végző vagy megelőző feltárás esetén a régészeti feladatellátásra a beruházóval szerződő intézmény vagy a 3. § (3) bekezdése szerinti örökségvédelmi szerv gondoskodik [...] b) a régészeti feltárás jogszabálynak, valamint a miniszter által közzétett szakmai irányelveknek megfelelő elvégzéséről”.

A hazai gyakorlatban, a feltáró intézmények és szervezetek különböző típusú feltárási és dokumentációs stratégiákat alkalmaznak. A feltárási és dokumentációs célok és feladatok teljesítése több módon is lehetséges, ezért a szakmai irányelvek elsősorban a feltárási dokumentációval kapcsolatos elvárásokat rögzítik. A feltáró intézmények és szervezetek, illetve a feltárást vezető régészek szabadon dönthetnek arról, hogy milyen feltárási és dokumentációs stratégia alkalmazásával jutnak el a megfelelő feltárási dokumentáció elkészítéséig.

A régészeti feltárások jelentési és dokumentációs kötelezettségeit jogszabály (Korm. rendelet 10-11. §) határozza meg. A régészeti feltárások szakmai irányelvei a jogszabály által előírt dokumentációs kötelezettségek teljesítéséhez nyújtanak segítséget, emellett a dokumentációs elemek egységes formai rendszere segíti a feltárási dokumentációk számítógépes nyilvántartását, rögzítését.

A szakmai irányelvek általánosan érvényesek valamennyi régészeti feltárás esetén, terepbejárások és műszeres lelőhely- illetve leletfelderítések esetén a feltárási módszerek sajátosságainak megfelelően alkalmazandóak.

II. FELTÁRÁSI ÉS DOKUMENTÁCIÓS STRATÉGIÁK

A régészeti feltárások alapvető célja a feltárt jelenségek olyan tudományos igényű megfigyelése és dokumentálása, ami alapján a későbbiekben a lehető legpontosabban értelmezhető és rekonstruálható a feltárt lelőhely. Ennek feltétele a terepen megfigyelhető jelenségek egyedi azonosítása, adatainak pontos rögzítése és a jelenség értelmezése. Ennek érdekében a feltáráson elkülönített bontási egységek olyan szintű dokumentálása szükséges, ami alapján egyértelműen meghatározható a bontási egységek földrajzi helye, értelmezhető egymáshoz képesti viszonyuk, megállapítható kronológiai, térbeli és egyéb kapcsolatrendszerük, illetve könnyen digitalizálható, adatbázisban rögzíthető.

A hazai gyakorlatban alkalmazott feltárási és dokumentációs stratégiák három fő típusba sorolhatók. Az alapelv mindhárom típus esetén a legkisebb megfigyelhető régészeti jelenségek azonosítása, elkülönítése, így megfelelő és következetes alkalmazásuk esetén a feltárás megfelelő feltárási dokumentáció elkészítésével zárható le.

Feltérési és dokumentációs stratégiák:

- **Stratigráfiai egység alapú feltérési és dokumentációs rendszerek:**
Alapelve, hogy valamennyi megfigyelhető régészeti jelenség önálló azonosító számot kap, értelmezésük, kapcsolatrendszerük, illetve a lelőhely egésznek értelmezése a stratigráfiai egységek egymáshoz képesti viszonyának pontos dokumentálása alapján lehetséges.
A stratigráfiai egység alapú feltérési és dokumentációs rendszerek használata elsősorban többretegű lelőhelyeken, illetve történeti városmagok területén végzett ásások esetén javasolt. A rendszer használatának előnye, hogy alkalmas a feltérás Harris-mátrixának elkészítésére.
- **Objektum alapú feltérési és dokumentációs rendszerek:**
A bontás és dokumentálás alapegysége az objektum, amely lehet egyedi jelenség, vagy egymással történetileg, funkcionálisan, logikailag, stb. összekapcsolható jelenségeket halmaza. A megfogalmazott dokumentációs elvárásoknak akkor felel meg, ha van lehetőség az egy azonosítószámmal rendelkező összetett objektumokon belül az egyedi jelenségek számozására (pl.: gödör betöltési rétegei, tűzhely platnija és hamuzó gödre, vagy házhoz tartozó cölöplukak). A rendszer használata egyszerűbb rétegtani helyzetű (elsősorban egyrétegű) lelőhelyek feltérása esetén előnyös.
- **Stratigráfiai egység és objektumszám alapú feltérési és dokumentációs rendszerek:**
Alapelve, hogy valamennyi megfigyelhető régészeti jelenség önálló azonosító számot kap, ugyanakkor az egyedi jelenségek értelmezését, összefüggéseik és kapcsolatrendszerük dokumentálását – technikai számként – a terepen vagy az utólagos feldolgozás során kiosztható objektumszám segíti. A rendszer használatának előnye, hogy alkalmas a feltérás Harris-mátrixának elkészítésére.

III. A TEREPI MUNKA ÁLTALÁNOS ALAPELVEI

A régészeti feltérás jogszabálynak, valamint a miniszter által közzétett szakmai irányelveknek megfelelő elvégzéséért a régészeti feltérást végző, illetve a régészeti feladatellátásra a beruházóval szerződő intézmény felelős. A feltérást végző intézményt – ezen keresztül a beruházóval szerződő intézményt – az ásáson a feltérásvezető régész képviseli.

A Korm. rendelet 7. § (6) bekezdés *a*) pontja szerint a feltérásvezető köteles „a régészeti feltérás, különösen a próba- és a teljes felületű feltérás esetén a régészeti feltérás vezetésével kapcsolatos feladatokat személyesen a helyszínen irányítani”. A feltérásvezető akadályoztatása esetén az engedélyes köteles a helyettesítésről a megfelelő módon – a jogszabály által előírt feltételeknek megfelelő, feltérásvezetésre jogosult helyettes kijelölésével – gondoskodni (lásd: Korm. rendelet 7. § (1)-(5) bekezdés).

A feltéráson alkalmazott módszerek, bontási és dokumentációs stratégiák kiválasztása, a feltérás menetének, ütemezésének tervezése, a bontás és dokumentálás naprakész követése, ellenőrzése a feltérásvezető feladata.

A dokumentációs feladatok közül, a feltérási napló vezetése minden esetben a feltérásvezető feladata, ezt a feladatot csak akadályoztatása esetén, kijelölt helyettesének adhatja át. A feltérási naplót köteles „naprakészen, a munkálatokkal egy időben úgy vezetni, hogy annak alapján a feltérás célkitűzései, addigi menete és eredményei követhetők legyenek” (Korm. rendelet 7. § (6) bekezdés *b*) pont).

A szakmai követelményeknek megfelelő dokumentáció elkészítése szintén a feltérásvezető felelőssége (Korm. rendelet 7. § (6) bekezdés *c*) pont). A feltérásvezető irányítása mellett, a dokumentáció elkészítésének egyes munkafolyamatait beosztott régészek, régész-technikusok, geodéták, rajzolók,

fotósok végzik, akiknek munkájáért a feltárást vezető egy személyben felel. A régészeti bontómunkát lehetőség szerint régészek és régész-technikusok, szükség esetén (elsősorban nagyfelületű ásatásokon) betanított bontómunkások végzik.

Próbafeltárás esetén a feltárandó terület méretét valamint a kutatóárkok helyét úgy kell meghatározni, hogy a próbafeltárás reprezentatív adatokat szolgáltatson a vizsgált terület régészeti érintettségéről és alkalmas legyen a további örökségvédelmi feladatok (pl. megelőző feltárás) tervezéséhez. Ennek érdekében a próbafeltárást legalább a teljes földmunkával érintett terület 10%-án kell elvégezni. Kisebb felületeken, különösen történeti városmagok területén, illetve egyéb szakmailag indokolt esetekben ez az arány jelentősen magasabb is lehet. Azokban az esetekben, ahol lehetőség van geofizikai kutatások elvégzésére, a próbafeltárással érintett terület a földmunkával érintett teljes terület akár 5-7%-ra is csökkenthető. A próbafeltárást minden esetben a földmunkával érintett terület ismert határvonalain belül kell elvégezni. A próbafeltárás kutatóárkait úgy kell kijelölni, hogy azok minden esetben túlnyúljanak a lelőhely korábban ismert határvonalán. Már a próbafeltárás tervezésénél fel kell készülni arra, hogy szükséges lehet a szondák meghosszabbítása, egészen addig, amíg a lelőhely széle nem határolható le biztosan, ennek érdekében, a szondaárkokat legalább 20 méterrel tovább kell húzni az utolsó régészeti jelenségen.

A megelőző régészeti feltárást a régészeti lelőhely földmunkával érintett részén kell elvégezni. A humuszosítást a legszélső régészeti jelenségtől számított további 20 méteres sávban is javasolt elvégezni.

A Kötv. 21. § (2) bekezdés alapján a próbafeltárást a régészeti rétegsor aljáig, megelőző feltárás esetén a tervezett földmunkák alsó síkjáig kell elvégezni.

Próbafeltárásnál minden esetben meg kell győződni arról, hogy a kialakított tükörfelület alatt léteznek-e további – betemetett – régészeti rétegeket. Ennek legpraktikusabb módszere a szondaárok kisebb szondákban történő gépi mélyítése. Megelőző feltárás esetén az eltemetett alsóbb rétegeket akkor kell felkutatni és feltárni, ha ez tervezett földmunkák alsó síkjának mélységi adatai indokolják.

Valamennyi ásatás esetén előre fel kell mérni a dúcolás, a téliesítés, illetve a visszatemetés szükségességét, műszaki és pénzügyi vonzatát. Próba- és megelőző feltárások esetében ezen munkafolyamatok műszaki és pénzügyi tervezése már a napi gyakorlat részét képezi, de ezen járulékos feladatokkal tervásatások esetén is minden esetben számolni kell.

Eredeti összefüggéseiben megmaradt régészeti emlék előkerülését be kell jelenteni az illetékes örökségvédelmi hatóságnak, az emlék helyben történő megőrzéséről a hatóság helyszíni szemle eredményétől függően dönt (vö.: Korm. rendelet 30. § (1)-(2) bekezdés). Ilyen emlékek előkerülésekor, tisztázni kell a jelenség környezetét, de a jelenség bontása nem kezdhető meg a hatósági szemle előtt.

IV. TEREPI DOKUMENTÁCIÓS FELADATOK

1. FELTÁRÁSI NAPLÓ VEZETÉSE

A feltárási napló a régészeti feltárás alapidokumentuma, tartalmát jogszabály rögzíti (Korm. rendelet 11. § (2) bekezdés). A napló a feltárás valamennyi hatósági, munkaszervezési és szakmai mozzanatát rögzíti, segítségével követhető nyomon a feltárás menete. A naplót az ásatásvezetőnek olyan részletességgel kell vezetnie, hogy a feltárás hosszabb idő után és más személy által is feldolgozható legyen (a feltárási terület leírása, a feltárás céljai, az ásatási megfigyelések és a formálódó értelmezés részletei, összefoglaló vázlatrajzok a szelvényekkel és a kibontakozó objektumokkal, a legfontosabb leletek említése, esetleg vázlatos rajza).

Vezetésének főbb szabályai:

- Vezetése naponta kötelező. Az ásatás időtartama alatt minden napról vezetni kell, azokról a napokról is, amikor nem folyt munkavégzés, megjelölve ennek okát (esőnap, szabadnap, munkaszüneti nap stb.).
- A feltárási naplót naprakészen, a munkálatokkal egy időben kell vezetni, úgy hogy annak alapján a feltárási célkitűzései, addigi menete és eredményei követhetők legyenek (Korm. rendelet. 7. § (6) bekezdés *b*) pont).
- A naplót folyamatosan az ásatás helyszínén kell tartani (Korm. rendelet. 6. § (1) bekezdés *c*) pont).
- A napló vezetése történhet hagyományos módon, papír alapon, vagy elektronikusan (helyszínen tartott számítógép, notebook, laptop, tablet PC, stb.), illetve hangfelvevő eszköz (diktafon) segítségével. Elektronikus naplóvezetés esetén, a feltárási vezető kötelessége és felelőssége a napi bejegyzések biztonságos mentése, a bejegyzésekről műszak végén biztonsági másolat készítése, lehetőség szerint a feltárási intézmény központi szerverén vagy biztonságos felhő tárhelyen, de mindenképpen egy a terepen használt adathordozótól független tárhelyen. Amennyiben a napló vezetése a terepen hangfelvevő eszközzel történik, a feltárási vezető feladata és felelőssége a napi bejegyzések legépelése és biztonságos mentése.
- Az ásatási napló vezetése kizárólagos felelőse az ásatási vezető.
- A naplóban rögzíteni kell a hatósági és egyéb ellenőrzések, látogatások tényét. Amennyiben a napló vezetése papír alapon történik, a hatósággal szignáltatni kell az ellenőrzésre vonatkozó bejegyzést.
- A naplóban rögzíteni kell a területátvétel és átadás tényét.
- A naplóban egyértelműen rögzíteni kell, hogy a tervezetthez képest mely területeken nem lehetett bármilyen okból (lőszer, közmű, beépítettség) elvégezni a feltárást.

A Napi bejegyzések kötelező tartalmi elemei (vö.: Korm. rendelet 11. § (2) bekezdés):

Adminisztratív adatok:

- Dátum (a hét napja is)
- A munkavégzés ideje (pl. 8:00-16:00)
- Létszám (régészek, technikusok, egyéb munkatársak, szakértők, kézi földmunkások bontásban)
- Időjárás
- A feltárási menetet befolyásoló egyéb körülmények (a régészeti feltárási alkalmas és alkalmatlan napok rögzítése)

Szakmai adatok, leíró rész:

- Napi munka leírása (hol, milyen jellegű munka folyt)
- Az ásatási vezető megfigyelései, következtetései, feltételezései a feltárt jelenségekkel, illetve a lelőhely egészével kapcsolatban; ezek változhatnak a feltárási előrehaladásával. Munkahipotézisek, melyek a lelőhely értelmezésének állomásait jelentik.

2. BONTÁSI EGYSÉGEK ALFANUMERIKUS DOKUMENTÁLÁSA (ADATLAPOK)

A kibontott régészeti jelenségek alapvető adatainak (kor, típus, méretek, kapcsolatok, leletanyag, stb.) rögzítése, a jelenség részletes leírása külön adatlapon történik. Az adatlapot folyamatosan kell vezetni, a jelenség előkerülésétől (beszámozásától) a bontás és dokumentálás lezárásáig, naprakészen nyomon

követve a bontás közben megfigyelhető információkat, valamint a jelenség dokumentálásának készülségét (vö.: Korm. rendelet 11. § (1) bekezdés *b*) pont).

3. GEODÉZIAI FELADATOK

3.1. Általános szempontok

A régészeti tevékenységekhez kapcsolódó geodéziai munkákkal kapcsolatosan általános elvárás, hogy a felmérés eredményei digitális és nyomtatott változatban rendelkezésre álljanak, biztosítsák a tevékenység területének mindenkori visszaazonosíthatóságát, feltüntessenek térkép-terep azonos pontokat, objektumokat, továbbá feleljenek meg a magyarországi, általánosan alkalmazott geodéziai követelményeknek.

A feltárások felmérése történhet földi geodéziai módszerrel (mérőállomással) és/vagy műholdas helymeghatározással (GPS).

A geodéziai munkák során az alkalmazott vetületi rendszer az Egységes Országos Vetület (továbbiakban: EOV), a magasság meghatározások a Balti-tenger szintje feletti magassági szinttel adandók meg (vö.: Korm. rendelet 11. § (1) bekezdés *d*) pont).

A régészeti tevékenységekhez kapcsolódó geodéziai felmérésekre az alábbi hibahatárok érvényesek:

- középhiba a felméréshez: 0.05 m
- középhiba a terepmodell pontjainak felvételekor: 0.10 m

GPS mérések végrehajtásánál a globális műholdas helymeghatározó rendszerek alkalmazásával végzett pontmeghatározások végrehajtásáról, dokumentálásáról, ellenőrzéséről, vizsgálatáról és átvételéről szóló 47/2010 (IV.27) FVM rendelet az irányadó.

3.2. Felmérési rendszerek

Az ásatások geodéziai felmérése alapvetően négy féle rendszerben történhet. Ezek közül a feltárási feladatnak megfelelő rendszerben kell a feladatot elvégezni.

Abszolút koordinátarendszer

Alapja az EOV rendszer 1X1 km-es négyzete, amely, 100X100 méteres, majd 20X20 (szükség esetén: 10X10 vagy 5X5) méteres négyzetekre bontva biztosítja a felszínrajzok, összesítők elkészítéséhez használható abszolút koordinátákkal rendelkező rácshálót.

Lokális koordinátarendszer

Ebben az esetben nem a szabványos EOV koordináta-rendszer képezi a kitűzés alapját, hanem a feltárási felület sajátosságait figyelembe véve egyedi mátrix állapítható meg. Használata akkor javasolt, mikor az abszolút rendszer használata nem segítené, hanem hátráltatná a terepi adatok gördülékeny dokumentálását. Jól alkalmazható keskeny, ám hosszan elnyúló feltárási felületek (közműárkok), illetve kisebb kiterjedésű feltárások esetén.

Lebegőpontos rajzolás

Amennyiben a lelőhely fedettsége, illetve topográfiai viszonyai nem teszik lehetővé vagy szükségessé a koordinátaháléhoz történő rajzolást, úgy módot kell találni lebegőpontos rajzok készítésére. Ebben az esetben a felszínen létesített, és a rajzon is rögzített pontokat kell bemérni, és ezek segítségével kell a rajzokat a helyes (EOV) koordinátatérbe illeszteni.

Digitális terepi rajzolás

Minőségi korlátai miatt csak kifejezetten indokolt esetben alkalmazható (területi elkülönülés, szoros határidők, veszélyeztetettség). A módszer alapja, hogy az objektum különböző metszési síkjaiban megfelelő számú pontok háromdimenziós felmérésével értelmezett tömbök keletkeznek, melyben a

szomszédos pontok relációi meghatározásra kerülnek, így a pontok összekötésével létrejönnek a szükséges kontúrok.

3.3. Kitűzési és felmérési feladatok

A feltárási terület kitűzése előtt, szükség szerint alappont-sűrítést kell végezni. A feltárási terület kitűzéséről kitűzési jegyzőkönyvet és vázlatot kell készíteni.

Valamennyi régészeti jelenség háromdimenziós felmérése. A felmérésnek tartalmaznia kell a mérőpontok azonosítóját (Lelőhely – objektum/ stratigráfiai egység – egyedi azonosító), valamint a mért pont koordinátáit (EOVy; EOvx; Mbalti). A mérési állományokból a felmérési jegyzőkönyvön túl térképet is szerkeszteni kell. Ez a jelenségek azonosítóján túl a mérési pontok adatait is tartalmazza, és alkalmas az ásatással egy időben történő ellenőrzésekre a munka elvégzésének igazolására is.

Amennyiben a leelőhely értelmezéséhez egyéb terep- és műtárgyak (utak, törésvonalak, vízjárások stb.) pontos helyének meghatározása szükséges, úgy el kell végezni azok bemérését, illetve felkutatni a szükséges térképeket, geodéziai jellegű információkat.

4. RAJZI DOKUMENTÁCIÓS FELADATOK

A Korm. rendelet 11. § (1) bekezdés *d*) pont alapján, az azonosított vagy feltárt régészeti jelenségekről méretarányos alap- és metszetrajzot, illetve ezekről listát kell készíteni. A lista praktikus formája a rajznapló, amelybe rögzíteni kell az egyes rajzok elkészültét.

Alaprajz (felszínrajz) készítése

A gyakorlatban 1:20 méretarányú – opcionálisan 1:50 vagy 1:100 méretarányú – felülettérképezést jelent, melyen az összes értékelhető és rajzban kifejezhető régészeti megfigyelést rögzíteni kell. Feltárási háló (vö.: 3.2.) kitűzése esetén a rajzolás a hálónak megfelelő szelvényezésben történik, a rajzolás alappontjait a háló alappontjai, illetve ezek sűrítésével kitűzött segédpontok jelentik. Az alaprajzokon fel kell tüntetni a metszetrajzok alappontjait, azok azonosítójával együtt. Az egyes jelenségekről szükség szerint részletrajz (1:10, 1:5, de akár 1:1), illetve a bontás egyes fázisait megőrkítő fázisrajz, valamint nagyobb léptékű összesítő rajz is készíthető.

Metszetrajzok készítése

Metszetrajzokat a metszet horizontális vonalába eső metszéspontok (A–B, C–D stb. vagy metszetszám) segítségével kell készíteni. A pontok létesítése és a metszetrajzok méretarányának megválasztása régészeti szempontok alapján történik.

Rajznapló

A Korm. rendelet 11. § (1) bekezdés *d*) pont alapján a rajzi dokumentációról listát kell készíteni. A lista praktikus formája a rajznapló, amelybe rögzíteni kell az egyes rajzok elkészültét.

5. FOTÓDOKUMENTÁCIÓS FELADATOK

A Korm. rendelet 11. § (1) bekezdés *d*) pont alapján, az azonosított vagy feltárt régészeti jelenségeket és azok környezetét megőrkítő fotót illetve ezekről listát kell készíteni. A lista praktikus formája a fotónapló, amelybe rögzíteni kell az egyes fotók elkészültét. A fotónapló megfelelő vezetése segíti a fotó által ábrázolt jelenségek utólagos azonosítását.

Valamennyi azonosított jelenségről fotót kell készíteni. A kibontott jelenségekről, a kibontott állapotról, a metszetre bontott állapotról metszefotót, vagy fotókat kell készíteni, a jelenségek előkerülésekor foltfotó készítése javasolt. Az egyes jelenségekről szükség szerint részletfotó, illetve a

bontás egyes fázisait megőrkítő fázisfotó is készíthető. Feltétlenül javasolt nagyobb ásatási felszint, illetve a lelőhely földrajzi környezetét, földtani viszonyait megőrkítő fotók készítése is.

A különböző fotogrammetriai eljárások, légballonok, drónok és egyéb korszerű eszközök alkalmazása széles perspektívát nyitott a feltárások fényképes dokumentálásában.

6. A RÉGÉSZETI LELETANYAG GYŰJTÉSE, CSOMAGOLÁSA

A leletanyag kezelése közben alapvető szempont a régészeti jelenségek bontása/nyesése során előkerülő leletek származási helyének kétséget kizáró azonosíthatóságának biztosítása. Ennek érdekében a leletanyag csomagolásán és/vagy külön leletkísérő lapon, olyan technikával kell rögzíteni a leletanyag alapvető adatait (lelőhely, a jelenség azonosítója, leletanyag típusa/anyaga, dátum), amely az ideiglenes tárolás, tisztítás során, legalább az elsődleges feldolgozásig biztosítja a leletanyag azonosítását. Célszerű a csomagolási egységeknek már a terepen csomagolási egység számot kiosztani.

A leleteket anyag és típus szerint kell szétválogatni és csomagolni, különböző kategóriájú leletek nem csomagolhatóak egybe.

V. ELSŐDLEGES LELETFELDOLGOZÁS

1. ÁLTALÁNOS SZEMPONTOK

Az elsődleges leletfeldolgozás általános szabályait a régészeti leletek elsődleges leletfeldolgozásáról és muzeális intézménybe történő végleges befogadásáról szóló 52/2016. (XII. 29.) EMMI rendelet (a továbbiakban: R.) határozza meg. Az elsődleges leletfeldolgozásnak biztosítania kell, hogy a leletanyag alkalmas legyen a későbbi teljes körű tudományos feldolgozásra és a muzeális intézmény általi befogadásra. Ennek érdekében a feltárás során előkerült régészeti leletek kora, jellege, anyaga, mennyisége, valamint a régészeti lelőhely eredeti történeti összefüggésrendszerében elfoglalt helye azonosítható legyen, és olyan állagvédelemben részesüljenek, mely biztosítja fennmaradásukat és régészeti információk értékük megőrzését. Az elsődleges leletfeldolgozás munkafolyamata és dokumentációja szakmai tartalmának, adatfelvételi minőségének meg kell felelnie a jogszabályi előírás alapján kidolgozott régészeti szempontrendszereknek, a kulturális örökség védelméért felelős miniszter által közzétett szakmai irányelveknek, továbbá a befogadó múzeumok szakmai feltételeinek, kiemelt figyelemmel a muzeális intézményekre vonatkozó, más jogszabályban meghatározott nyilvántartásba vételi és állományvédelmi követelményekre. (R. 3. §).

2. AZ ELSŐDLEGES LELETFELDOLGOZÁS ELŐKÉSZÍTÉSE

A terepről beérkezett leletanyag kicsomagolása és kiterítése során fokozottan ügyelni kell az összetartozó leletanyag egyben tartására és azonosíthatóságára. Ennek érdekében az összetartozó leletanyagoknak – ha arra a terepen nem került sor – csomagolási egységként, az előkerülés sorrendjében a feltárás során alkalmazott, bontási egységhez kötött leletazonosító számot kell adni (R. 4. §).

A leletazonosító számot a csomagoláson és a leletkísérő lapon kell feltüntetni, a régészeti leletek felületére azonosítószám nem vezethető fel (R. 11. § (2) bekezdés).

3. TISZTÍTÁS, ÁLLAGMEGÓVÁS

Az elsődleges leletfeldolgozás tárgyát képező régészeti leleteket egyedi állagvédelemben, elsősorban végleges állagvédelmi tisztításban és konzerválásban kell részesíteni.

A régészeti leleteken elvégzett állagvédelmi beavatkozásokat (a végleges állagvédelmi tisztítást, a konzerválást, az állagvédelmi restaurálás során alkalmazott eljárásokat és anyagokat, valamint az esetleges anyagvizsgálat, mintavétel tényét) restaurálási naplóban kell rögzíteni (R. 6. §).

A restaurálási napló nem része a feltárási dokumentációnak (R. 6. § (4) bekezdés), ugyanakkor a R. 6. § (1) bekezdés alapján elkészítése kötelező.

4. LEVÁLOGATÁSI ELJÁRÁS

A nem restaurálható, továbbá töredékességük és hiányosságuk folytán tudományos információt, régészeti örökségi értéket nem hordozó, ezért teljes tudományos feldolgozásra, múzeumi befogadásra alkalmatlan régészeti leleteket leválogatási eljárás keretében el kell távolítani az elsődleges leletfeldolgozásra előkészített anyagból. A leválogatási eljárás eredményéről jegyzőkönyvet és – annak mellékleteként – leválogatási jegyzéket kell készíteni, mely részét képezi az előzetes leletfeldolgozás dokumentációjának. (R. 8. § (1)-(5) bekezdés).

Terepbejárás és műszeres kutatás során előkerült leletanyag esetében a leválogatási eljárást nem kell lefolytatni (R. 8. § (6) bekezdés).

Próbafeltárás során előkerült leletanyag esetében a teljes felületű régészeti feltárás befejezéséig és annak leletanyagára irányuló elsődleges leletfeldolgozás megkezdéséig a leválogatási eljárás nem folytatható le (R. 8. § (7) bekezdés).

5. KIEMELT JELENTŐSÉGŰ LELETEK, EMBER-, ÁLLAT- ÉS NÖVÉNYTANI LELETEK, ANYAGMINTÁK

A jelentősebb régészeti leletekről az elsődleges feldolgozás során fotót és rajzot kell készíteni. A képi ábrázolás nem része a leletfeldolgozási dokumentációnak (R. 9. § (1) bekezdés).

A R. 9. §. (2) bekezdés szerint: „az ember-, állat- és növénytani leletek, anyagminták elsődleges leletfeldolgozás keretében végzett meghatározásának, illetve természettudományos vizsgálatának a leletek és anyagminták azon elemeire kell irányulnia, amelyek nélkülözhetetlenek a feltárási dokumentáció és az elsődleges leletfeldolgozás elkészítéséhez”.

6. LELETFELDOLGOZÁSI DOKUMENTÁCIÓ

Az elsődleges leletfeldolgozásról táblázatos formátumú leletfeldolgozási dokumentációt kell készíteni (R. 10. § (1) bekezdés). A táblázat az egyes csomagolási egységekre vonatkozóan az alábbi adatokat rögzíti (vö.: R. 10. § (2) bekezdés):

- A feltárás adatai (célszerű a fejlécben megadni):
 - a lelőhely feltárási engedélyben szereplő megnevezése, a lelőhely nyilvántartási azonosítója,
 - a feltárás vezetőjének neve és közreműködő régész munkatárs(ak) neve,
 - az ásatás időtartama.
- A leletanyagra vonatkozó adatok (csomagolási egységenként):
 - a csomagolási egység nyilvántartási száma,
 - a csomagolási egység megnevezése: zacskó, doboz vagy láda,
 - az előkerülés időpontja,
 - a feltárási felület térképlap száma vagy szelvény száma szerinti azonosítója,
 - a bontási egység azonosítója, stratigráfiai egység száma,

- anyagfajta egyedi tárgy esetén annak megnevezése,
- a keletkezés korszaka,
- mennyiség (tárgyi lelet esetében darabszám, nemesfém tárgy esetében súly, egyéb lelet esetében jellegadó sajátosság szerint megjelölve),
- állapot (ép, töredék, helyreállított, illetve tisztított, konzervált, restaurált),
- megjegyzések: egyéb releváns tények, sajátos raktározási igény, a sajátos restaurátori beavatkozást igénylő leletek esetében, amennyiben erre sor került, a befogadó múzeum részére történt állagvédelmi célú előzetes átadás ténye a szerződés azonosító számával.

VI. JELENTÉSI KÖTELEZETTSÉG

1. JOGSZABÁLYI KÖTELEZETTSÉG

Valamennyi régészeti feltárásról – módszerektől és eredménytől függetlenül – jelentést kell készíteni (Korm. rendelet 10. § (1) bekezdés), amelyet a terepi munkák lezárását követő harminc napon belül el kell küldeni a Korm. rendelet 10. § (4) bekezdésében meghatározott hatóságok és intézmények részére, a jogszabály által meghatározott formátumban (digitális és/vagy nyomtatott).

Abban az esetben, ha az elsődleges feldolgozás során olyan új információra derül fény, amely alapján módosulnak a lelőhely alapvető (közhiteles lelőhely-nyilvántartásban rögzített) adatai (pl.: pontosabb datálás válik lehetővé), a változásokról is jelentést kell készíteni.

2. A JELENTÉS KÖTELEZŐ TARTALMI ELEMEI

A jelentés tartalmi elemei a Korm. rendelet 10. § (1) bekezdés szerint:

- lelőhely-bejelentő adatlap
- a szöveges ismertetés
- helyszínrajz

Lelőhely-bejelentő adatlap

Minden olyan feltárásról (beleértve a terepbejárást és a műszeres lelőhely- és leletfelderítést), illetve régészeti megfigyelésről, amely régészeti lelőhelyen folyt, vagy amelynek eredményeként régészeti lelőhely vált ismertté, külön lelőhely-bejelentő adatlapot kell kitölteni (Korm. rendelet 10. § (2) bekezdés), függetlenül a feltárási eredménytől. A lelőhely-bejelentő adatlap kötelező tartalmát a Korm. rendelet 3. melléklete határozza meg.

Szöveges ismertetés

A szöveges ismertetés kötelező tartalmi elemei a Korm. rendelet 10. § (3) bekezdés alapján:

- engedélyhez kötött feltárási esetén a feltárási engedély száma vagy az arra történő utalás, hogy a feltárási nem tartozik az engedélyezési körbe; országos jelentőségű védett természeti területen végzett régészeti feltárási esetén a természetvédelmi hatóság által kiadott engedély száma,
- a lelőhely nyilvántartási azonosítója, új lelőhely esetén az erre történő utalás,
- a feltárási menete, a feltárási eredményeinek rövid összefoglalása,
- a feltárt terület nagysága,
- a leletek elhelyezésére vonatkozó információ (befogadó múzeum),
- a lelőhely feltárási utáni állapotáról szóló adatok,

- az alkalmazott módszerek,
- az előkerült leletek összefoglaló ismertetése (típus/anyag, kor, állapot, mennyiség, stb.)

A szöveges ismertetést célszerű olyan tömör, közérthető stílusban és terjedelemben elkészíteni, hogy az megfeleljen a Régészeti Kutatások Magyarországon sorozat rövid jelentéseivel szembeni elvárásoknak. Ásatások (tervátás, megelőző- és próbafeltárás) és régészeti lelőhelyen végzett régészeti megfigyelések esetén a szöveges ismertetést lelőhelyenként külön kell elkészíteni.

A terepbejárások, a műszeres lelőhely- és leletfelderítések (különösen beleértve a légi-felvételezést) és a nyomvonalas tevékenységek régészeti megfigyelései általában nem kizárólag ismert lelőhelyek területét érintik, ezért ezen feltárások esetében összefoglaló jellegű szöveges ismertetést kell készíteni, amelyben a feltárásvezető az azonosított lelőhelyek adatain túl valamennyi vizsgált területről, az elvégzett kutatás körülményeiről és eredményeiről is beszámol.

Ezeknél a feltárásoknál a jelentést célszerű a szöveges ismertetéssel kezdeni, amit a kutatott/azonosított régészeti lelőhelyek adatlapjai követnek.

Helyszínrajz

A Korm. rendelet 10. § (1) bekezdés *c*) pontja szerint a helyszínrajz (térkép) „tartalmazza a kutatott lelőhely ismert kiterjedésének körvonalát és a feltárt, kutatott terület zárt alakzatként ábrázolt határát a térképlapon olvashatóan feltüntetett koordinátákkal”. A feltárt területen belül javasolt a régészetileg pozitív és negatív területek elkülönítése. A helyszínrajzot 1:10 000 méretarányban javasolt elkészíteni, alaptérképként általánosan EOVS 1:10 000 topográfiai térképszelvények használata javasolt. A feltárás jellegéből, vagy környezetéből (pl. városi környezet) mind a mértaránytól, mind az EOVS alaptérképtől el lehet térni, de az EOVS koordináták feltüntetése kötelező.

Az EOVS topográfiai térképszelvények mellett javasolt a különböző műholdfelvételek használata alaptérképként, főleg azokban az esetekben, ha feltárás környezete jelentősen megváltozott az EOVS topográfiai térképszelvények elkészítése óta.

Terepbejárások és légi-felvételezés esetén az egyes vizsgált/azonosított lelőhelyek 1:10 000 méretarányú helyszínrajzán túl, szükséges a teljes vizsgált területet (egyben, vagy szelvényekre bontva) ábrázoló összesítő térkép elkészítése is.

VII. DOKUMENTÁCIÓKÉSZÍTÉS

1. JOGSZABÁLYI KÖTELEZETTSÉG

A Korm. rendelet 11. § (3) bekezdése alapján a feltárási dokumentációt a terepi munkák lezárását követő egy éven belül kell elkészíteni és elküldeni a jogszabályban meghatározott hatóságok és intézmények részére, a jogszabály által meghatározott formátumban (digitális és/vagy nyomtatott).

2. A TEREPEN KÉSZÜLT DOKUMENTÁCIÓ FELDOLGOZÁSA

A terepi dokumentáció egyes elemeit digitalizálást (szöveges adatok rögzítése, szkennelés, vektorizálás) célszerű számítógépes adatbázisban, lehetőség szerint térinformatikai adatbázis segítségével feldolgozni. Ma több alkalmazás is elérhető, ezek esetében fontos szempont, hogy olyan megfelelően stabil rendszer kiválasztása vagy fejlesztése, amely alkalmas nagyobb mennyiségű adat feldolgozására.

A szöveges és képi adatok feldolgozására az ismert irodai alkalmazások és nyílt forráskódú szoftverek egyaránt széles körben rendelkezésre állnak. A tér adatok (geodéziai felmérési adatok, rajzok) feldolgozása bármilyen, a feladatnak megfelelő alkalmazással lehetséges. A CAD rendszer (dwg) mellett ma már egyre elterjedtebbek a GIS (térinformatikai) szoftverek, köztük régészeti feldolgozásra

alkalmas, nyílt forráskódú alkalmazások. Mivel megrendelők többsége a mérnöki tervezésben elterjedtebb CAD rendszereket használja, a más programokkal készített állományokat dwg vagy dxf formátumba konvertálva is mellékelni kell.

3. A FELTÁRÁSI DOKUMENTÁCIÓ KÖTELEZŐ TARTALMI ELEMEI ÉS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

A feltárási dokumentáció kötelező tartalmi elemeit, a Korm. rendelet 11. § (1) bekezdése határozza meg. A feltárási dokumentációt a Korm. rendelet 11. § (3) bekezdésének figyelembe vételével papír alapú, nyomtatott és digitális változatban is el kell készíteni. A nyomtatott változattal kapcsolatos alapvető elvárás az áttekinthetőség és az általános esztétikai szempontok szem előtt tartása. A digitális formátummal kapcsolatos alapvető elvárás, hogy a dokumentációs elemek egységes fájlnevezésekkel, áttekinthető könyvtárrendszerbe rendezve kerüljenek archiválásra. A digitális formátumoknál az általánosan elterjedt fájlformátumokat (.doc, docx, .rtf, .xls, .jpg, .tif, .pdf, .dwg, .dxf, .shp) és betűtípusokat kell használni.

Feltárási napló

A jogszabályban meghatározott tartalommal (lásd: IV. 1. fejezet) a feltárás helyszínén készített naplót a dokumentációkészítés során be kell gépelni. Ennek során, az eredeti szövegen kizárólag a szükséges nyelvtani és stiláris javítások végezhetőek el, mivel a napló a feltárásvezető terepi megfigyeléseit, elsődleges benyomásait rögzíti. A feldolgozás során nyert új információkat a leletfeldolgozási dokumentációban kell rögzíteni.

Bontási egységek adatlapjai

Ásatások és régészeti megfigyelés közben végzett bontómunka esetén a terepen kitöltött adatlapokat begépel, kereshető, szűrhető formában digitalizálni kell, amelynek legideálisabb formája az adatbázisban történő rögzítés.

Fotódokumentáció

A terepen készült nagyszámú digitális fotót a dokumentációkészítés során válogatni, rendezni kell. A válogatásnál alapvető szempont, hogy a dokumentációba valamennyi kibontott régészeti jelenségről kerüljön be foltfotó, továbbá a félbontott és a teljesen kibontott állapotot ábrázoló felvétel. Ezen kívül a fotódokumentáció szükséges része minden olyan részletfelvétel, a környezetet ábrázoló felvétel, stb., amely segíti a régészeti jelenségek, a lelőhely, illetve a lelőhely és környezete közötti kapcsolat megértését.

Mind a nyomtatott, mind a digitális formátumú dokumentációban biztosítani kell az ábrázolt jelenség könnyű beazonosíthatóságát. Ennek érdekében – a jogszabályi előírással összhangban – a fotódokumentáció részeként listát (mutatót) kell készíteni a fotókról. A digitális formátumban a fotókat célszerű adatbázisban tárolni, de minimálisan megfelelő könyvtárstruktúrában, az azonosítást segítő fájlnevezésekkel archiválni.

Rajzdokumentáció

A terepen készült rajzokat digitalizálás (vektorizálás) után nyomtatható, áttekinthető rajzdokumentációba kell rendezni, listával (mutatóval). A későbbi feldolgozást jelentősen megkönnyíti, ha a kibontott jelenségekről készített felszínrajzok és metszetrajzok egy lapra kerülnek. Ugyanakkor, ha a könnyű kereshetőség megfelelő mutatóval biztosított, a felszín és metszetrajzok külön lapon is szerepelhetnek. A digitális formátumban a rajzokat célszerű adatbázisban tárolni, de minimálisan megfelelő könyvtárstruktúrában, az azonosítást segítő fájlnevezésekkel archiválni.

A rajzok feldolgozása bármilyen, a feladatnak megfelelő alkalmazással lehetséges (CAD/GIS).

EOV rendszerben készült helyszínrajz (összesítő térkép),

Az EOV koordinátahelyes összesítő térképet a feltárt terület méretétől függő méretarányban kell elkészíteni. Az összesítő tartalmazza a feltárt, kutató terület zárt alakzatként ábrázolt határát, a feltárt régészeti (és egyéb) jelenségek lehetőleg zárt alakzatként ábrázolt határát, olvasható azonosítószámmal.

A térképlapon olvashatóan fel kell tüntetni az EOV koordinátákat.

A terepi geodézia adatok és rajzok feldolgozása bármilyen, a feladatnak megfelelő alkalmazással lehetséges (CAD/GIS), de a más programokkal készített állományokat dwg vagy dxf formátumba konvertálva is mellékelni kell.

A munkálatok során készült valamennyi feljegyzés

A feljegyzéseket, vázlatokat, stb. a feltárási naplóban célszerű rögzíteni.

Bármilyen technikával rögzített adat

Ilyen adatok lehetnek pl. terepbejárások esetén a kézi GPS adatai, vagy a műszeres lelőhely- és leletfelderítés elektronikus állományai. Ásatások esetén a különböző korszerű távérzékelési módszerekkel készített légifotók, egyéb felmérések adatai és állományai.

Az elsődleges leletfeldolgozás során készített leletfeldolgozási dokumentáció

Az V. fejezetben részletezett tartalommal (vö.: R. 10. §).

Harris-mátrix

Többrétegű lelőhelyeken, illetve történeti városmagok területén végzett ásatások esetén javasolt a feltárási Harris-mátrixának elkészítése.